

LA CIUTAT DE GIRONA A L'ÈPOCA MODERNA: DE CAPITAL DEL DRAP A PLAÇA FORTA

XAVIER TORRES SANS

Universitat de Girona

LA CIUTAT DE GIRONA A L'ÈPOCA MODERNA: DE CAPITAL DEL DRAP A PLAÇA FORTA

Voldria iniciar la meua intervenció amb un seguit d'advertiments o acotacions. En aquesta ponència miraré d'oferir –tal com se'm va demanar o suggerir– una visió panoràmica o sintètica de l'evolució de la ciutat de Girona en el decurs de l'època moderna, i això, amb la finalitat –o l'esperança, almenys– de proporcionar als comunicants –i als estudiosos en general– d'aquest període –i d'aquesta ciutat– un marc o enquadrament general de les seves contribucions i recerques particulars.

Qualsevol temptativa de síntesi obliga, però, a triar o seleccionar; i privilegiar, per tant, uns fenòmens, unes conjuntures, en detriment d'unes altres. Voldria, doncs, fer-ho avinent de bon començament: la panoràmica, i el fil argumental, de la meua exposició, es concentrarà, bàsicament, en la història i l'evolució general de la ciutat durant els segles XVI i XVII. I això, per raons diverses, i que potser cal justificar o fer explícites. Algunes són, certament, d'índole purament pràctica (i no demanen, en conseqüència, cap aclariment addicional): el temps (o el paper) disponible, la mateixa ordenació o cronologia de la matèria històrica (que obliga a parlar, primerament, d'aquests segles), i fins i tot els coneixements o el grau de familiaritat amb unes determinades fonts del ponent mateix.

Ara bé, al marge d'aquest gènere de consideracions, si he optat per remarcar aquesta cronologia és també perquè es tracta d'un període tan mal o poc conegut com "decisiu"; per dir-ho amb les paraules o la fórmula d'A. Garcia Espuche, l'autor d'un recent i monumental estudi sobre la ciutat de Barcelona i la seva trajectòria econòmica i social entre 1550 i 1640 –o més exactament, sobre la seva "transformació callada", és a dir, silent o invisible a primer cop d'ull, en el decurs d'aquest segle, "curt", però "decisiu", perquè prepara o propicia el creixement i el canvi econòmic del segle XVIII¹.

Per la meua banda, doncs, i salvant totes les distàncies del cas, m'agradaria parlar-vos, en el temps disponible, i amb els materials al meu abast (que no són sempre gaire abundants, tot s'ha de dir) de la "transformació callada" de la ciutat de Girona en el mateix període: una transformació, altrament, que no és pas aliena a la trajectòria barcelonina, i que, talment com aquesta, va marcar o influir igualment –encara que en tot un altre sentit– en l'evolució i el perfil setcentista de la capital gironina.

UNA CIUTAT IMMÒBIL?

Però, per què en diem (nosaltres, també) una "transformació callada", "invisible" o "imperceptible"? Doncs perquè la Girona moderna –o almenys dels segles XVI i XVII–, talment com la Barcelona estudiada per Garcia Espuche, pot semblar-nos, a primer cop d'ull, una ciutat immòbil, secularment invariable o fins i tot estancada. Pot suggerir-ho la mateixa morfologia urbana, la qual al Sis-cents, i fins i tot al Set-cents, no fóra pas tan diferent, ni gaire més gran, al capdavall, que dos-cents o tres-cents anys abans, quan la ciutat havia desbordat ja, Onyar enllà, cap a l'areny del Mercadal².

¹ Albert GARCIA ESPUCHE, *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*, Madrid, Alianza, 1998; però ja abans, Id., "Barcelona en una etapa decisiva: 1550-1640", dins *Barcelona en temps dels Austries. La vida a la ciutat en el Renaixement i el Barroc, 1492-1714*, Guia-Catàleg del Museu d'Història de la Ciutat, Ajuntament de Barcelona, s.d., i (en col.laboració amb Manuel GUÀRDIA BASSOLS) "Estructura urbana", dins Jaume SOBREQUÉS CALLICÓ (dir.), *Història de Barcelona*, vol. 4, "Barcelona dins la Catalunya moderna (segles XVI i XVII)", Barcelona, Enciclopèdia Catalana i Ajuntament de Barcelona, 1992, pp. 43-101.

² Vegeu la sèrie, en curs d'elaboració i publicació "Història urbana de Girona. Reconstrucció cartogràfica", a cura de J. CANAL, E. CANAL, J. M. NOLLA i J. SAGRERA, i editada per l'Ajuntament de Girona, *La ciutat de Girona l'any 1535* (fasc. núm. 2) i *La ciutat de Girona en la 1a meitat del segle XIV* (fasc. 3). Vegeu, a més, *Girona ciutat. Catàleg de plànols de la ciutat de Girona des del segle XVII al XX*, a cura de R. CASTELLS, B. CATLLAR, J. RIERA et al., Girona, Col.legi d'Arquitectes de Catalunya, Demarcació de Girona, i Ajuntament de Girona, 1992.

De manera semblant, si prenem en consideració les xifres de població, aquestes oscil·len prou dràsticament en el decurs del període (cap a finals del segle XVII, per exemple, el nombre de gironins podia ser inferior de més d'un terç al de mitjan segle XVI; i el 1787, en canvi, doblar els efectius de 1497), però sempre dins uns límits força estrictes, a saber: un mínim d'uns 4.000 habitants, i un màxim de menys del doble (6.500 o potser una mica més de 7.000, segons les èpoques o les fonts). El cas, però, és que aquests límits demogràfics –tant per sota com per dalt– de la ciutat dita moderna eren ja els mateixos, si fa no fa, de la ciutat o l'època baixmedieval. Pot haver-hi, doncs, una imatge més il·lustrativa o colpidora de l'estancament urbà –o de l'estabilitat a la baixa, si es vol– que trobar el mateix nombre d'habitants (o fins i tot una mica menys) el 1550 que el 1370 (6.500 i potser 7.000 o més, respectivament); o bé, el 1719 i el 1497 (una ciutat de postguerra, en un cas i un altre, de poc més de 4.000 habitants)?³.

I, tanmateix, Girona, igual que Barcelona, conegué força canvis en el decurs de l'època moderna; i, assenyaladament, entre 1550 i 1650, aproximadament. Aquest seguit de canvis no es poden deslligar els uns dels altres, però es poden desglossar –ni que sigui per raons pràctiques o d'índole expositiva– en quatre àmbits o apartats:

a) En primer lloc, i per l'abast de les seves conseqüències, l'auge i la decadència de l'activitat manufacturera: un fenomen que es pot descriure, a la llarga, com un procés simultani de “desindustrialització” i “terciarització” de l'economia urbana

b) En segon lloc, l'aristocratització de la ciutat, que va ser una conseqüència tant de l'arribada o “desembarcament” dels senyors dels castells i les baronies circumdants com del moviment paral·lel d'ennobliment de la burgesia mercantil urbana i la pagesia benestant dels voltants

c) La fesomia de la ciutat canvià, alhora, arran d'allò que es pot definir –potser– com un fenomen de “conventualització” urbana: em refereixo a la implantació o “desembarcament” dels ordes religiosos contrareformistes, i l'erecció subseqüent d'esglésies i convents d'ençà de finals del segle XVI

³ Sobre l'evolució demogràfica de la ciutat, i el fonament i la fiabilitat d'aquestes xifres, vegeu R. ALBERCH i N. CASTELLS, *La població de Girona (segles XIV-XX)*, Girona, Institut d'Estudis Gironins, 1985; N. CASTELLS, “L'evolució de la població de la ciutat de Girona durant el segle XVI”, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XXXIV (1994), pp. 81-112; i la miscel·lània de treballs, R. ALBERCH *et al.*, “Girona a l'època moderna: Demografia i economia”, *Estudi General*, núm. 2 (1982).

d) Finalment, aquesta nova fesomia urbana es completà –però també alterà– amb la fortificació o “militarització” de la ciutat; sobretot a partir de la segona meitat del segle XVII, i com una conseqüència inevitable de l’acostament de la frontera militar després del Tractat dels Pirineus (1659)

Tot seguit, doncs, voldria examinar –encara que amb un detall (inevitablement) desigual– cadascun d’aquests processos, és a dir, com es passà, a la Girona de l’època moderna, de l’obrador al baluard.

AUGE I DECADÈNCIA DE LA MANUFACTURA⁴

La manufactura tèxtil i el treball de la pell i els metalls constituïen les activitats característiques o principals de les ciutats catalanes a les acaballes de l’època medieval⁵. La capital gironina no n’era pas cap excepció. A la vigília de la guerra civil catalana (1462) aquests tres sectors ocupaven ben bé la meitat o fins i tot una mica més de la (diguem-ne) població activa censada (entre el 51.5% de 1360 i el 57% de 1388, tot passant pel 53.1% del cens d’homes d’armes de 1462). La Girona d’aleshores, però, era, per damunt de tot, una capital drapera (és a dir, especialitzada en la manufactura de teixits de llana o “draps”): la tercera del país, exactament, després de Barcelona i Perpinyà. En conseqüència, els menestrals del sector tèxtil eren majoria (entre una quarta part de la població activa censada el 1360 i prop de la tercera part cent anys després); i en particular, els paraires (prop d’un centenar el 1462), els teixidors (una trentena a la mateixa època, però prop del doble cent anys abans), i, en general, els oficis de caire més industrial o manufacturer, els quals representaven prop de les dues terceres parts de la força de treball del sector.

Tot i que aquesta activitat tèxtil era ja prou notòria a la Girona del segle XIV, tot sembla indicar que s’incrementà sensiblement en el decurs de les primeres dècades del segle següent, quan els draps gironins (i també els de Banyoles, la Bisbal, Torroella de Montgrí, Figueres i Castelló d’Empúries)

⁴ Aquest apartat de la ponència sintetitza els resultats d’una recerca monogràfica les fonts i el detall de la qual es poden consultar en alguns treballs previs de l’autor, com ara Xavier TORRES, “De senyors del drap a senyors de la terra: draperia i masoveria en la regió de Girona als segles XVI i XVII”, dins Rosa CONGOST i Lluís TO (curadors), *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-est (segles XI-XX)*, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1999, pp. 229-268; i Id., “Les activitats i les ocupacions”, dins VV. AA., *Història de Girona*, fasc. núm. 6, “Els segles XVI i XVII”, Girona, ADAC, 1995, pp. 195-199.

⁵ Xavier TORRES, “Manufactura urbana i indústria rural”, dins VV. AA., *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1997, pp. 106-121.

esdevingueren més presents –segons sembla– als mercats mediterranis –i més exactament, als de Sicília i de la Mediterrània Central. Fou aleshores, si més no, quan les xifres de la bolla gironina (un impost català que gravava tant la producció com el consum de draps) assoliren el màxim nivell del període. Ben entès, Girona i la seva extensa col·lecta fiscal (que anava d'Arenys de Mar fins a la Jonquera, i que s'endinsava fins a Besalú, la Vall d'Hostoles i Arbúcies; amb exclusió, però, de Figueres i Castelló d'Empúries) figuraren tothora en els primers llocs de la bolla catalana, amb una participació dins el conjunt de l'ordre del 15% del total (només superada per les col·lectes de Barcelona i Perpinyà, i a força distància de totes les altres); i que augmentava fins a un 20% en el cas de la bolla forana, és a dir, exclosa la macrocol·lecta barcelonina.

Com és sabut, l'anomenada guerra civil catalana (entre Joan II i la Diputació o Generalitat) de mitjan segle XV (1462-1472) va ser particularment devastadora a la ciutat (setges de 1462, 1467 i 1468) i les contrades giro-nines, on les escaramusses, les bandositats i el ressò de les guerres al voltant del Rosselló es prolongaren fins ben bé el final de la centúria⁶. D'ençà dels anys vuitanta, però, el redreçament de la ciutat sembla ja irreversible; ajudat, això sí, per una nodrida immigració, tant francesa o llenguadociana com comarcana, de gent d'ofici, i de menestrals del tèxtil en particular.

Així, entre 1473 i 1576, el 40% o més del total de nouvinguts eren paraires, teixidors, calceters, tintorers... La majoria, però, arribà durant els anys 1489-1513, quan l'afluència immigratòria assolí la cota màxima. Entre els nous estadants de la Girona de la postguerra cal comptar-hi, a més, alguns mercaders barcelonins o perpinyanencs, com ara els Saconomina o els Cerdà, respectivament, els cabals dels quals contribuïren igualment al redreçament tant mercantil com manufacturer o draper de la ciutat. Els Saconomina, en particular, tingueren un marcat protagonisme en la resurrecció de la draperia de qualitat; sobretot arran de la instal·lació i explotació d'una tintoreria en unes cases del Mercadal⁷.

⁶ Àngels MASIA DE ROS, *Gerona en la guerra civil en tiempo de Juan II*, Barcelona, C.S.I.C., 1943; Santiago SOBREQÜÉS, *El setge de la Força de Girona en 1462*, Barcelona, Dalmau, 1962

⁷ Sobre aquesta immigració, Narcís CASTELLS, "Els moviments migratoris en la Catalunya moderna: el cas de la immigració envers la ciutat de Girona (1473-1576)", dins les actes del *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1984, vol. I, pp. 65-74; i la recent i inèdita tesi doctoral de Gemma DOMÈNECH I CASADEVALL, *Ofici i confraria. Mestres de cases, picapedrers, fusters i escultors a Girona (1419-1836)*, Universitat Autònoma de Barcelona, 2000 De la mateixa autora, vegeu el treball anterior, "Artistes i artesans a Girona (segles XVI-XVII): Una aproximació sociològica", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XL (1999), pp. 95-121.

El resultat d'aquestes i d'altres iniciatives particulars, oportunament reforçades per les ordinacions municipals i gremials pertinents (entre 1476 i 1515 es promulgaren no pas menys de disset ordinacions del tèxtil), va ser l'expansió continuada de la draperia⁸. Així, cap al primer terç del segle XVI es pot dir que hom ja no donava a l'abast. La manufactura de draps era en plena ebullició, i els paraires, uns dels seus artífexs, s'exclamaven de la manca de teixidors; raó per la qual el consell de la ciutat autoritzà l'any 1531 un augment del nombre de telers per teixidor (fins a dos d'amples i un de cordellats), tot revocant una ordinació restrictiva precedent. Cap a mitjan segle XVI, doncs, la draperia tornava a ser "*lo principal negoci que.s fa en la ciutat*", segons els consellers gironins; i els viatgers estrangers, al seu torn, en donaven fe. Un canonge portuguès, Gaspar Barreiros, de pas per la ciutat l'any 1542, trobava Girona una ciutat "*honrada aunque pequeña*", i la seva catedral, "*pequeña y de pobre arquitectura*", però, en canvi, restava admirat de la seva activitat, fins al punt –escrivia– que "*no creo haber en España lugar de su calidad, que tantos oficiales mecánicos y de toda suerte tenga, porque son muchos, y muchos mercaderes...*" Vint-i-cinc anys després, el secretari de l'ambaixador venecià Segismondo Cavalli, Lunardo Othobon, a més d'elogiar la catedral ("*grande e bella*"), no dubtarà d'equiparar Girona a Perpinyà, tant pel nombre d'habitants com, sobretot, per la seva activitat tèxtil: "*s'hi fan –diu– draps molt fins que, amb el nom de draps de Perpinyà, són expeditos a diversos països, i es venen molt bé...*"⁹

L'estructura ocupacional de la ciutat era encara més reveladora, perquè entre 1462 i 1558 el pes del sector tèxtil havia augmentat d'un 30% fins al 40% del total de la població activa (i entre 1388 i 1558 la diferència era encara més espectacular: d'un 26% al 40%). Una anàlisi més detallada de l'evolució del sector mostra, a més, que els guanys principals corresponien als oficis tèxtils de caire industrial (paraires, cardadors, teixidors), els quals arribaven a superar les dues terceres parts (fins a un 70%) del total de menestrals del sector.

Les xifres i l'evolució de la bolla gironina en són una altra corroboració. La recaptació de la col·lecta gironina no parà d'augmentar en el decurs del

⁸ Narcís CASTELLS, "Oficis i gremis a la Girona moderna", dins VV. AA., *Gremis i oficis a Girona*, Girona, Ajuntament de Girona, 1984, pp. 71-105.

⁹ Gaspar BARREIROS, "Corografía de algunos lugares", dins J. GARCÍA MERCADAL, *Viajes de extranjeros por España y Portugal*, Junta de Castilla y León, 1999, vol. II, pp. 209-211; Josep Ma. MARQUÉS, "Paso por Gerona de Segismondo Cavalli (1567)", *Revista de Girona*, núm. 84 (1978), pp. 329-331; Jordi BOLÓS i MASCLANS, *Com veieren els Països Catalans alguns viatgers del segle XVI*, Barcelona, Dalmau, 1980, p. 49.

segle XVI (sobretot, durant la segona meitat de la centúria), i sempre força per sobre de la mitjana catalana. Una lleugera caiguda dels anys noranta fou ràpidament superada en el traspàs de segle, quan es tornaren a assolir els valors seculars màxims (de l'ordre de més de 50.000 lliures triennals). Així, la participació gironina en el conjunt català no sols es mantingué (al voltant d'un 16%), sinó que fins i tot s'incrementà als inicis del segle XVII (quan passà a representar el 20% del total català). I pel que fa a la bolla forana (és a dir, exclosa la de Barcelona), la col·lecta gironina n'esdevingué ben aviat (d'ençà de mitjan segle XVI, almenys) la primera de totes (per damunt de la perpinyanenca)

És clar que la bolla (tant la de la capital com la de la col·lecta) reflectia tant la producció com el consum de draps; i probablement, més aviat el consum abans que no pas la producció. Tot i així, les mercaderies (si no els draps exactament o únicament) de la ciutat de Girona s'expediren regularment cap a la Mediterrània Central (Sicília i Sardenya, sobretot) durant tot el segle XVI, tal com ho testimonien les nombroses assegurances mercantils enregistrades pels notaris gironins o ganxons. Cap a finals de la centúria, a més, diverses partides de "robes i mercaderies" dels Saconomina atenyien el mític port d'Alexandria, a la Mediterrània oriental, de la platja de Sant Feliu de Guíxols estant, talment com a l'època medieval. És veritat que "robes" no vol dir pas necessàriament "teixits", sinó repertori o varietat de coses i productes. Però si els Agullana, una família de la noblesa gironina, podien enviar (l'any 1566, almenys, en plena eufòria drapera) un centenar de draps a Palerm, què no podien fer uns Saconomina, amos i explotadors de tintorereries i drapades gironines?

Certament, entre mitjan segle XVI (1558) i finals del segle XVI (1594) sembla haver-hi hagut un retrocés: els efectius del sector tèxtil poden haver davallat d'un 40% del total a un 30%. Tot i així, la Girona de finals del segle XVI era encara una capital drapera; tant o més, si més no, que cent o dos-cents anys abans. Res no feia presagiar, doncs, el daltabaix i la ràpida declinació de la producció local de draps. A partir del 1600, però, i assenyaladament, d'ençà del segon decenni del segle XVII, la davallada de la manufactura urbana de draps esdevingué irreversible. L'evolució de la recaptació de la bolla gironina (sempre per sobre de la mitjana catalana, fins i tot a la segona meitat del segle XVII) no hauria d'enganyar-nos: aquesta bolla siscentista o tardosiscentista es nodreix no tant de la producció com del tràfec o consum de teixits (del tot remarcable, i per damunt de la mitjana catalana, un cop més).

La comparació de les successives talles municipals pot informar-nos (força millor que no pas la bolla, i malgrat les imperfeccions d'aquesta altra

mena de fonts) sobre la cronologia i la magnitud de la desfeta drapera i fins i tot manufacturera (no sols tèxtil) de la ciutat. Així, entre 1558 i 1651 –un “segle decisiu”–, la població activa vinculada a l’activitat tèxtil es reduí a la meitat: d’un 40% a un 21% (una relació d’homes d’armes del 1594 dóna una proporció del 30%). I cap a les darrerries del segle XVII representava entre un màxim d’un 17% i un mínim del 15% de la població activa (segons dos censos del mateix any, 1695, però que donen resultats no del tot coincidents). En qualsevol cas, l’endemà de la Guerra de Successió el percentatge de menestrals del tèxtil era només d’un 15%; un percentatge força allunyat, doncs, del 40% d’altre temps.

Els oficis esllanguits, altrament, eren, sobretot, els de caire més industrial o manufacturer, com ara paraires i teixidors. Contràriament, aquells altres de caràcter més aviat mercantil –sastres, sombreroers– conegueren, simultàniament, un auge prou considerable, fins al punt de representar prop de les dues terceres parts dels efectius del sector tèxtil. Així, els paraires passaren de representar prop del 40% dels oficis tèxtils (en la segona meitat del segle XV, si més no) a un 12% únicament, en 1651, o poc més del 3%, cap a la darrerria del segle XVII. Inversament, els sastres, que sumaven a penes un 10% tant en la segona meitat del Quatre-cents com en el decurs del Cinc-cents, augmentaren fins al 28% en la segona meitat del Sis-cents. Els teixidors, al seu torn, mantingueren, segons sembla, la seva participació en el conjunt del sector, que fluctuà sovint entre el 20% i el 25% dels efectius del tèxtil; i que, cap a la darrerria del segle XVII, era encara d’un 24%. Però les xifres o els percentatges no ho són pas tot, perquè, en realitat, els antigament nombrosos teixidors de llana havien estat suplantats per teixidors de lli en el decurs del segle XVII. La desfeta de la draperia, doncs, era un fet.

Altres oficis i sectors de la trilogia manufacturera clàssica –drap, couro, ferro– aguantaren força millor. Certament, el treball de pells i couros ocupava més gent al segle XIV que no pas al segle XVI; en conseqüència, aquest sector va perdre el segon lloc que ostentava fins aleshores tant en el *ranking* dels efectius gremials com en l’estructura urbana d’ocupacions. Però el retrocés del couro mai no va ser comparable al de la draperia; i, a desgrat de tot, blanquers i assaonadors –els oficis “industrials” del sector– romangueren força estables, -si més no, en nombre.

Tanmateix, cal no enganyar-se. Les ocupacions veritablement en auge a la Girona del segle XVII tenien força més a veure amb l’anomenada “trilogia de la vida” (alimentació; habitatge i aixovar; vestit i calçat) que no pas amb la “trilogia manufacturera” tradicional (tèxtil, couro i metalls). Ben entès, aquesta mena d’ocupacions havien estat sempre prou importants: als segles

XIV o XV podien representar la meitat de la població activa censada de la ciutat. Però la seva evolució no fou ben bé lineal: perderen pes relatiu en la primera meitat del segle XVI, quan Girona esdevingué més drapera que mai, almenys en termes d'ocupació; però acabaren per absorbir, cap a mitjan segle XVII, les dues terceres parts de la força de treball urbana. Fem notar, altrament, l'espectacular augment del treball indiferenciat o no qualificat en els censos de la segona meitat del segle XVII.

En d'altres mots: en qüestió de cent o cent cinquanta anys la ciutat de Girona havia perdut entitat i perfil "industrial", i s'havia "terciaritzat" correlativament (un procés que també conegueren, cap a la mateixa època, altres ciutats del país). Ben mirat, la causa de tot plegat no era ben bé local o gironina; sinó una conseqüència, més aviat, de la creixent especialització econòmica o divisió regional del treball a escala catalana; un fenomen del tot evident al segle XVIII, però que els treballs d'A. Garcia Espuche fan remuntar, almenys pel que fa als inicis, fins a cent o cent cinquanta anys abans. Diguem-ho, doncs, com aquest darrer autor: abans de 1550 l'economia catalana es caracteritzava per una marcada autonomia o fins i tot autarquia comarcal, la qual cosa significava que es podia créixer, i força, lluny, i fins i tot al marge, de Barcelona i la seva fèrula; després o d'ençà de 1550 això ja no serà possible, i restar al marge de la zona d'influència del capital mercantil barceloní es podia pagar amb l'estancament o, almenys, la falta d'empenta manufacturera i mercantil. Tot sembla indicar, doncs, que la creació i consolidació d'una "corona" barcelonina (un territori que abastava des de Vilanova i la Geltrú fins a Igualada, Manresa, Berga, Vic o Torelló, i, que per terres del nord-est, arribava, i incloïa, Sant Feliu de Guíxols, la tradicional sortida al mar de la ciutat de Girona) accentuà els contrastos regionals, i propicià *volis nolis* tant l'especialització agrària com la "desindustrialització" d'algunes regions limítrofs o properes, com ara la gironina¹⁰.

L'ARISTOCRATITZACIÓ DE LA CIUTAT

Aquest no va ser, però, l'únic factor que alterà tant la fesomia com el teixit urbà de la ciutat en el decurs del període. Perquè si, d'una banda, i tal com hem vist, es difuminà gradualment el caràcter manufacturer d'altre temps, la Girona de l'època moderna experimentà, alhora, i talment com altres capi-

¹⁰ GARCIA ESPUCHE, *Un siglo decisivo...*, op. cit., pp. 28-29.

tals del Principat, un no pas menys visible procés d'aristocratització, arran de la urbanització o el "desembarcament" (com se n'ha dit en altres llocs o casos) urbà de la noblesa de la rodalia, i l'ennobliment paral·lel dels ciutadans benestants.

No coneixem prou bé encara la naturalesa i fins i tot el gruix o el ritme d'aquesta peculiar immigració urbana, nobiliària, la qual sembla haver-se multiplicat, però, d'ençà de la fi de la guerra civil, a la segona meitat del segle XV; tot i que, segurament, venia de lluny o almenys d'abans –i no sols forçada, com es diu, de vegades, per la violència ocasional de la pagesia de remença i l'assalt d'alguns castells feudals. Tot allò que podem dir, ara com ara, és que, a la vigília del conflicte (1460), la nòmina de cavallers urbans gironins no incloïa encara els Agullana, Cruïlles o Biure; ni tampoc els noms de la futura noblesa siscentista dels Alemany, Cartellà, Olmera... Altrament, tampoc no sabem ben bé qui eren o, millor dit, què eren aquests senyors i barons gironins que s'instal·laren a ciutat una hora o altra: perquè tots plegats, ni els més, probablement, no eren pas membres o branques menors d'aquesta alta o gran noblesa del nord-est català, estudiada al seu dia per Santiago Sobrequés (com ara els vescomtes de Cabrera o de Rocabertí).

A Girona hi haurà, certament, Margarits, una nissaga de renom, i que donarà bisbes i cardenals, a més de detenir oficis reials o curialescos (i de cooperar fins i tot en l'empresa colombina de la "descoberta" de les Índies occidentals: un Pere Margarit acompanyarà Colom en el seu segon viatge, l'any 1493); però també, i sobretot, Agullanes, Cartellans, Rasets, Sarrieres, Sitjars, Xammars o Cruïlles, els quals (i llevat potser dels darrers, barons de Peratallada i Llagostera, entre altres llocs) semblen ser més aviat una petita noblesa rural de ben recent promoció –sovint a redós dels avatars de la guerra civil catalana. No debades, com assenyala Sobrequés, "a cap altra regió del Principat no era tan nombrosa la petita i mitjana noblesa com a les terres del Nord-est".

Així, el primer Agullana documentat per Martí de Riquer era un donzell de Peralada, capità de fortalesa al servei del rei Enric IV de Castella (quan aquest era rei del Principat), i que tenia ja un seu germà, doctor en drets, radicat a Girona. No és pas un cas excepcional. A l'origen dels Margarit, hi trobem, en realitat, un *cives Gerunde*, i un senyor de Castell d'Empordà. Altrament, d'ençà del segle XIV (almenys) alguns cabalers del patriciat urbà començaren a entroncar o casar amb la petita noblesa dels voltants: són o seran els Sarriera (senyors de Vulpellac), Sitjar (Campdorà), Xammar (Medinyà), Foixà (Albons), Biure (Sant Jordi Desvalls), la branca Rocabertí de Sant Mori o els Cruïlles, barons de Llagostera. Entre el castell i la ciutat, doncs, la distància no sembla haver estat mai gaire considerable. Tal com diu –un cop més–

Sobrequés, “noblesa militar i noblesa ciutadana constituïen... una sola classe. I és que... una gran part de la primera procedia de la segona...”¹¹.

Una conseqüència immediata de la urbanització de la noblesa va ser la translació a ciutat de les velles rivalitats i bandositats dels feus (algunes, covades o agreujades arran de la guerra civil). A la Girona de començaments del segle XVI aquestes animositats es polaritzaren –cruentament, no cal dir-ho– entre els Agullana i els Sarriera; i haurien provocat, almenys segons alguns cronistes inevitablement exagerats, prop d’un miler de morts en menys de trenta anys, i en un radi geogràfic que abastava des de l’Empordà fins a Barcelona, on l’any 1512 s’esdevingué el doble assassinat, perpetrat per Miquel Sarriera (aleshores, batlle general de Catalunya), de Baldiri Agullana i Francesc de Cruïlles, baró de Llagostera i aliat dels Agullana¹².

No tot era violència, però. La instal·lació a ciutat dels senyors dels voltants, i de la seva parentela i comitiva, pot haver incrementat l’activitat d’alguns sectors, com ara la construcció (i el parament domèstic, en general), el tèxtil (i no sols pel consum, tal com veurem), i fins i tot algunes professions liberals: advocats i notaris que es multiplicaren i que pogueren –alguns– ascendir socialment a redós de l’activitat patrimonial, jurisdiccional i litigant (tan regular o abundant) dels senyors de la terra. Com a consumidors, a més, els llinatges aristocràtics ajudaren a sostenir, potser, alguns gremis d’artistes i algunes manufactures fines (sederia, pelleteria).

La participació de la noblesa en l’economia urbana no acaba pas aquí, però. De fet, entre feu i mercaderia mai no hi hagué cap veritable incompatibilitat. I la manufactura i el comerç gironí de començaments del Cinc-cents, fortament senyorialitzats, n’és una prova. A Girona, una de les capitals del drap del Principat, la senyoria o propietat útil dels batans o molins drapers, localitzats a prop del rec Monar –al Mercadal (dos o tres)– i al burg de Sant Pere de Galligants –a Pedret (un de sol)– era en mans de la petita noblesa local (els Margarit, Sitjar, Cruïlles, Xammar), que en treia profit (de l’ordre de les

¹¹ Santiago SOBREQUÉS, “L’alta noblesa del nord de Catalunya”, dins Santiago SOBREQUÉS VIDAL i Jaume SOBREQUÉS CALLICÓ, *La guerra civil catalana del segle XV*, Barcelona, Edicions 62, 2a. ed., 1987, vol. II, pp. 5-190 (citacions, pp. 21 i 33); i del mateix autor, “Tres grans famílies gironines de la Baixa Edat Mitjana: els Margarit, els Samasó i els Requesens”, dins Id., *Societat i estructura política de la Girona medieval*, Barcelona, Curial, 1975, pp. 207-313; Robert B. TATE, *Joan Margarit i Pau, cardenal i bisbe de Girona*, Barcelona, Curial, 1976; Christian GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*, Barcelona, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1993-94, vol. II, p. 446; Martí de RIQUER, *Quinze generacions d’una família catalana*, Barcelona, Planeta, 1979, p. 128.

¹² RIQUER, *Quinze generacions...*, op. cit., pp. 131-146; i del mateix autor, *Lletres de batalla*, Barcelona, Barcino, 1963-68, vol. III, pp. 147-198.

70 o 80 lliures anuals per molí, cap a la segona meitat del Cinc-cents) mitjançant successius arrendaments a curt termini; mentre que la propietat directa o eminent, menys avantatjosa, es repartia entre el rei i alguna institució religiosa o assistencial de la ciutat o de la rodalia (l'Hospital Nou, la comanda santjoanista d'Aiguaviva, la Seu gironina).

Passava el mateix, però, amb els altres molins urbans: els tres de retòrquer llana i seda (tots tres al Mercadal); alguns (si no tots) dels molins fariners; i fins i tot uns quants del terme veí de Salt (almenys, un de fariner, un parell de paperers, un de claveter i un de polvorer), tots plegats detinguts pels Cruïlles-Sitjar (que, a més d'emparentar, havien absorbit, mentrestant, els molins dels Margarit), fins que foren rescatats o municipalitzats l'any 1620. La ciutat, ben entès, hagué de comprar no sols els molins o ginys, sinó també els corresponents drets senyorials de prendre aigua del rec Monar i d'enfortir draps¹³.

Els senyors, i els drets senyorials, eren, doncs, una peça clau de la infraestructura industrial del període. Ara bé, la intervenció de la noblesa en l'empresa manufacturera i mercantil tampoc no acabava aquí. Perquè, de fet, una part dels recursos o capitals que demanava una i altra activitat no provenien únicament de la butxaca dels mercaders o d'alguns paraires emprenedors. A la Girona de la primera meitat del Cinc-cents, la noblesa urbana esmerçava els seus cabals –i, per tant, les seves rendes d'origen rural i feudal– en companyies mercantils de caràcter “mixt” (amb mercaders i altres “capitalistes” de la ciutat) que es dedicaven a la fabricació i exportació de draps, la compra i distribució de llanes i colorants, l'explotació d'obradors de tint, i fins i tot l'arrendament i la recaptació de l'impost tèxtil de la bolla (i tant al districte gironí com en altres col·lectes fiscals)

Així, entre els fermancers de la bolla gironina de mitjan segle XVI és fàcil de trobar-hi, a més de *civis* i mercaders locals, un bon nombre de senyors de la contrada, que hi comprometen quantitats que oscil·len entre les 200 i les 500 lliures (o fins i tot 800 quan es tracta de pare i fill plegats). L'any 1548 eren: Jeroni Miquel, senyor de Palau-sator; Ramon Xammar (o Xetmar), senyor de Medinyà; Martí Guerau de Cruïlles, baró de Llagostera; Lluís de Cardona, senyor de Sant Mori; Andreu de Biure, que ho era de Sant Jordi Desvall... No hi mancaven tampoc donzells de la ciutat i vegueria, alguns dels quals ens són ja prou coneguts en qualitat de senyors útils de molins drapers:

¹³ Narcís CASTELLS, “La municipalització dels molins de la ciutat de Girona (1581-1620)”, *Revista de Girona*, núm. 100 (1982), pp. 233-240.

Bernat Sitjar, senyor de terres i molins al terme de Salt; Miquel de Cruïlles, de la nissaga dels barons de Llagostera, Jaume Alemany d'Alemany, Guerau de Vilanova... La bolla gironina del 1560 comptava igualment amb la participació de Miquel de Cartellà, senyor del castell homònim de Maçanet de la Selva, i els llocs de Falgons i Granollers de Rocacorba; els germans Antic i Miquel Sarriera, donzells de Girona i senyors de Vulpellac i Palau-sacosta; i els inevitables Margarit (Lluís de), senyors de Sant Gregori i de Castell d'Empordà, Sitjar (Miquel de), i Cruïlles (Jeroni), la tríada local de senyors-moliners.

Alguns d'aquests noms, altrament, no eren pas menys habituals en les companyies i comandes mercantils del període. Les més, certament, es formalitzaven entre mercaders; i entre mercaders, botiguers i oficials o artesans. Tanmateix, la noblesa local figurava invariablement en les iniciatives de més embalum. Així, un Sarriera (Joan, cavaller) era ja el soci principal (amb un capital de 10.000 lliures) d'una societat constituïda l'any 1494 (i renovada el 1499 amb dotacions barcelonines, fins a un total de 78.000 lliures) i que comptava, entre els fundadors, amb els donzells Miquel de Sitjar, Bernat Guillem de Vilanova, Miquel de Sant Martí i els cavallers Bernat Turell i Galceran Ferrer¹⁴. A mitjan segle XVI un altre Sarriera (també Joan de nom, i cavaller domiciliat indistintament a Girona i a Barcelona) apareix, almenys un cop, com a proveïdor de llana castellana, talment com els donzells Miquel Sitjar (o de Sitjar) i Francesc Xammar (o Xetmar), aquest darrer especialitzat en l'abastiment de llana valenciana. Aquesta activitat no sembla pas anecdòtica: entre 1500 i 1600 els senyors gironins encapçalen el 15% de les compravendes de llana enregistrades notarialment. Cap a la darrereria del segle XVI, en fi, Miquel de Sitjar (el mateix que l'anterior?) feia companyia amb el mercader i tintorer gironí Rafael Merola per tal d'explotar un tint, una botiga de draps, i exportar, de passada, pastell llenguadocià a València.

Els Agullana, una família de *civis* i cavallers gironins mereixen, però, un comentari particular; ni que sigui per la seva perseverança en els afers drapers i mercantils. En Baldiri, cavaller, renovava l'any 1501 una societat amb Joan Esteve, mercader de Girona i cunyat seu, i amb Joan Berenguer d'Aguilar, ciutadà de Barcelona, l'objecte de la qual era l'exportació de draps cap a Sicília i terres de "Ponent". Cap a mitjan segle XVI el *cives* Francesc Agullana actuava com a proveïdor de llana valenciana. Cap a la mateixa

¹⁴ Arcadi GARCIA SANZ i Josep M. MADURELL i MARIMON, *Societats mercantils medievals a Barcelona*, Barcelona, Fundació Noguera, 1986, vol. I, pp. 417-422 i vol. II, pp. 238-259.

època, a més, Francesc i Rafael Agullana signaven una comanda amb Francesc Rafael Bas, mercader de Girona, i amb Antic Albareda, un paraire també gironí, per tal d'exportar draps i forment cap a Sicília. Albareda havia de marxar tot seguit cap a Palerm, i en Bas i els Agullana li farien arribar ben aviat un total de 20 bales de forment i 200 draps de llana (tots "*contrays negres de Girona*"). Fem-ho notar: la meitat del forment i dels draps eren dels Agullana. No gaire després, el mateix (o potser un altre) Francesc Agullana (*cives*, "magnífic", i sobrecollidor de les bolles de la col·lecta de Girona) esmerçava 600 lliures en una botiga de tall de draps a Banyoles, per a temps de tres anys, i en associació amb Agustí Ararols, un paraire local que n'hi posava 300, de lliures, i que havia de córrer amb tots els riscos (mentre que en els guanys anaven meitat per meitat). L'any 1587, en fi, un Joan d'Agullana, donzell de Girona, mercadejava encara amb llana. En suma, el "senyor del drap" (per emprar la gràfica fórmula de manta ordinació gremial de l'època) no era pas sempre un paraire ni un mercader¹⁵.

Com un corol·lari de la seva presència i influència urbana, els nobles radicats a Girona reclamaren (cap al final del segle XVI), i obtingueren (el 1602), la seva admissió en el govern de la ciutat, amb les mateixes prerrogatives de la mà dita major o de ciutadans. La sol·licitud reblava, doncs, el procés d'aristocratització municipal, que es pot considerar encetat l'any 1576, quan una reducció del nombre de jurats de la ciutat (de sis a quatre) significà, en realitat, una més gran relegació de la mà menor o menestral. D'entrada, però, la pretensió de la noblesa topà amb la reticència i l'oposició d'alguns membres del consell i, assenyaladament, de la mà mitjana de juristes i mercaders, els quals frustraren una primera temptativa l'any 1595 tot al·legant, entre d'altres raons, que l'admissió ressuscitaria "*moltes inquietuts, dissensions i bandositats, a les quals és estada esta terra sempre aparellada*"¹⁶.

¹⁵ TORRES, "De senyors del drap...", op. cit., pp. 232-238.

¹⁶ El procés ha estat estudiat detalladament per Joan BUSQUETS, *La Catalunya del Barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, vol. I, pp. 328-351. Entre els primers insaculats hi figuraven els noms de sempre: Ramon Xammar (jurat ja l'any 1602), Miquel de Cruilles, Galceran de Foixà... Sobre el règim municipal gironí (abans i després de la introducció de la insaculació l'any 1456), vegeu: Santiago SOBREQÜÉS VIDAL, "El règim municipal de Girona a la Baixa Edat Mitjana", dins SOBREQÜÉS VIDAL, *Societat i estructura...*, op. cit., pp. 75-136; Christian GUILLERÉ, "Política i societat: els jurats de Girona (1323-1376)", i "Reacció social i agitació menestral a Girona: entorn d'un privilegi de l'Infant Joan", dins Id., *Diner, poder i societat a la Girona del segle XIV*, Girona, Ajuntament de Girona, 1984, pp. 67-87 i 89-117, respectivament; i Eulàlia DURAN, *Les Germanies als Països Catalans*, Barcelona, Curial, 1982, pp. 224-234 i 449-462.

Temor no pas infundat, certament, però quelcom anacrònic a aquelles altures del Cinc-cents. Perquè la noblesa gironina d'aleshores era, en realitat, prou diferent de la d'un segle abans; i de noblesa bandolera (o embolicada en "bandositats") que era havia derivat, en realitat, cap a allò que podem anomenar una noblesa-espectacle o noblesa d'aparador. L'evolució familiar dels Agullana, tan ben descrita per Martí de Riquer, pot servir-nos, un cop més, d'indicador. Així, en aquest llinatge, els juristes, els lletraferits i els eclesiàstics devots o exemplars faran oblidar ben aviat els antics i violents cabdills de bandositats. A tall d'il·lustració, i culminació, de la conversió es pot remarcar el nomenament, a començaments del segle XVII, d'un Agullana com a canceller de la Reial Audiència de Catalunya. Una mica abans, l'any 1581, dos canonges de la mateixa nissaga havien patrocinat i dotat l'establiment dels jesuïtes a Girona (a Sant Martí Sacosta, a tocar del palau dels Agullana). I el 1610, llavors de les festes de beatificació d'Ignasi de Loiola, les lluïdes desfílades i justes cavalleresques de la ciutat foren aparellades i finançades per Martí d'Agullana, el mateix Agullana que uns anys després, arran de la canonització de sant Ignasi i sant Francesc Xavier, no s'estigué de promoure i sufragar (un cop més) unes justes de caràcter poètic en honor dels nous sants. En ocasions semblants, a més, la casa Agullana desplegava tota la seva lluminària, és a dir: *"treinta antorchas de cera blanca que cada noche se remudaron sobre acheros verdes, clavados a la pared..."* Tot un espectacle, en definitiva¹⁷.

Ara bé, aquest procés d'aristocratització urbana va ser alimentat simultàniament, i potser fins i tot principalment, pel "retorn a la terra", i l'enobliment paral·lel o consecutiu, de la burgesia mercantil i professional (juristes i doctors o "gaudints", en general). Fenomen habitual o gairebé congènit del capital mercantil –que cercava invariablement la seguretat o consolidació en la propietat de la terra i la senyoria de vassalls–, la "desindustrialització" urbana del Sis-cents gironí n'ha pogut ser tant un estímul addicional com una conseqüència (atès el pes dels recursos senyorials en la manufactura i l'activitat mercantil gironina del primer Cinc-cents). Sigui com sigui, el cas és que a la Girona de l'època moderna no hi havia mercader o *cives* o notari o jurista de renom que no tingués el seu mas. I alguns, de fet, en tenien, més d'un, com

¹⁷ RIQUER, *Quinze generacions...*, op. cit., pp. 205-218; Xavier TORRES, "De l'aristocràcia guerrera a l'aristocràcia urbana", dins VV. AA., *Història de Girona*, fasc. núm. 6, "Els segles XVI i XVII", Girona, ADAC, 1995, pp. 200-201.

ara els Ferran o els Fexeres (o Texeres), i els Bahurt o els Vedruna, que n'acumularien (sempre pel cap baix) dos i tres, respectivament. Rafael Nadal, al seu torn, n'arreglegà no pas menys de quatre, de masos, i tots plegats a Riudellots. La palma, però, se l'emportaven, sens dubte, els Cerdà, aquesta família oriünda de Perpinyà i arribada a la ciutat de Girona l'endemà de l'acabament de la guerra civil catalana, el 1473, i que n'arribà a sumar, fins a començaments del segle XVII, no pas menys de vuit, de masos; juntament amb un nombre indeterminat de camps, feixes i boscos; i delmes, censos i tasques¹⁸. L'exploració d'aquests masos seguirà sempre la mateixa pauta: un règim de masoveria al terç. A la Girona de l'època moderna, doncs, no hi havia mercader o *cives* o notari o jurista de renom que no dos alhora rendista de la terra.

Alguns d'aquests mercaders, a més, havien entroncat amb la petita noblesa local; o havien obtingut, si més no, el títol de *cives* o ciutadà, que els assimilava a la noblesa, i els en facilitava, si no l'entroncament familiar, almenys la confraternització, tal com passava al si de la confraria nobiliària gironina de Sant Jordi, i en les justes o torneigs anuals que aparellava davant la Casa de la Ciutat. No és pas casualitat que entre els participants de la justa de l'any 1614 hi hagués excomerciants com els Bahurt, els Vedruna o els Saconomina. Ben entès, aquests no eren pas els únics antics mercaders habilitats o ennoblits; també hi havia els Bas, Cerdà, Ferrer, Ornós, Vivet... Tots plegats, antics senyors del drap, i ara, senyors de terres i masos. La ciutat viu cada cop més del camp¹⁹.

Aquesta nova o renovada aristocràcia gironina tampoc no descurava, però, el més enllà, i, en conseqüència –i talment com altres nobleses urbanes o urbanitzades del període–, no dubtà de patrocinar la implantació dels nous ordes religiosos de la Contrareforma, tal com s'esdevingué, almenys, amb els jesuïtes gironins, tan indestriables, als inicis, de la família i els cabals de la casa Agullana. El resultat va ser que la fesomia urbana de la ciutat restà visiblement i perdurablement marcada o modificada per la “conventualització” o proliferació dels nous establiments eclesiàstics: a més dels jesuïtes (amb un primer edifici el 1581, i un col·legi inaugurat el 1599), hi arribaran i arrelaran

¹⁸ Vegeu-ne la relació en TORRES, “De senyors del drap...”, op. cit., apèndix núm. 8. Un altre cas de “retorn a la terra”, Josep FERNÁNDEZ I TRABAL, *Una família catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona, 1267-1533*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.

¹⁹ Pelayo NEGRE PASTELL, “La Cofradía de San Jorge y la nobleza gerundense”, *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, vol. VI (1951), pp. 271-322, i vol. VII (1952), pp. 7-59. Sobre els Saconomina, vegeu Antoni SIMON (ed.), *Cavallers i ciutadans a la Catalunya del Cinc-cents*, Barcelona, Curial, 1991, pp. 179-253.

els caputxins (també el 1581 i amb un primer convent a les Pedreres), els agustins (1584), els carmelites descalços (1591, instal·lats al convent de Sant Josep el 1631), i els mínims de Sant Francesc de Paula (convent fundat el 1611). Entre els ordes antics i els nous, els efectius eclesiàstics sumaven aleshores prop de 250 persones i 10 cases o establiments. Amb els nous ordes religiosos arribaren també les noves confraries religioses, com ara la de la Puríssima Sang²⁰.

L'arquitectura, i la silueta, eclesiàstica de la ciutat es completarà amb el campanar (1532-1571) i la façana (1601) de Sant Feliu; i les diverses millores i afegits de la catedral: la façana (iniciada el 1606 i represa els anys 1680; amb el rosetó i l'estatuària), l'escalinata (1690-1694), obra potser del mestre d'obres barceloní Miquel Lavínia, i el rematament del campanar (1730-40, 1757-64).

LA FORTIFICACIÓ O "MILITARITZACIÓ"

A la "conventualització", aristocratització, i "terciarització", va seguir la "militarització" o fortificació de la ciutat, arran de la Guerra de Separació o dels Segadors, el tractat dels Pirineus (1659) i el subseqüent apropament de la frontera militar amb França.

La revolta dels Segadors, que tingué a Girona un dels seus epicentres urbans, i la Guerra de Separació subseqüent (1640-1652/1659), en foren el primer detonant²¹. Després de la capitulació de Barcelona (1652) i del setge

²⁰ *Cofradía de la Purísima Sangre de N. S. Jesucristo, erigida en la iglesia de los PP. Carmelitas calzados de la ciudad de Gerona en 1659...*, Girona, Imp. de S. M., 1827. Malauradament, no en sabem gran cosa de tot aquest fenomen, és a dir, de la Contrarreforma a la ciutat de Girona. Vegeu, però, Joan BUSQUETS, *La Catalunya del Barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994-95, vol. I, pp. 535-609.

²¹ Celestino PUJOL CAMPS, *Gerona en la revolució de 1640*, Girona, Imp. de la Revista de Ciencias Històriques, 1881; Joan BUSQUETS, "Revolta popular i religiositat barroca: l'excomunió de l'exèrcit espanyol a la catedral de Girona en 1640", dins VV. AA., *Treballs d'Història*, Girona, Col·legi Universitari, 1976, pp. 63-87; i del mateix autor, "De la revolució a la guerra de Catalunya. Correspondència entre Pau Claris i la ciutat de Girona (1640-1641)", *Estudi General*, núm. 1 (1981), pp. 149-159. Pel que fa al decurs de la guerra, i la postguerra, vegeu els treballs d'Emilio GRAHIT, "Gerona bajo la dominación francesa, de 1640 a 1652", *Revista de Gerona*, t. XV (1891), pp. 33 i ss.; Id., "El sitio de Gerona de 1653", *Revista de Gerona*, t. XVI (1892), pp. 23 i ss.; Id., "Noticias para la historia de Gerona de 1653 a 1675", *Revista de Gerona*, t. XVI (1892), pp. 209 i ss. Altres vessants i/o emplaçaments locals del conflicte: Josep SANABRE, *La guerra dels Segadors a l'Empordà i la casa comtal de Peralada*, Peralada, Biblioteca del Palacio de Peralada, 1955; Pablo de la FUENTE, *Les fortificacions reials del golf de Roses en l'època moderna*, Figueres, Brau Edicions, 1998; Erika SERNA, "Aproximació a l'estudi del Tractat dels Pirineus. Les conferències de Figueres (1660-1666)", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, vol. XXI (1988), pp. 111-134.

francès de Girona (1653), començà, si més no, l'obra de fortificació sistemàtica de la ciutat, amb l'aixecament d'un seguit de baluards al Mercadal (els de Santa Clara, Sant Francesc i l'Areny) i a la vessant sud (baluard de la Mercè); l'edificació simultània del castell de Montjuïc (acabat el 1675), i el seu circuit de torres de defensa (Sant Joan, Sant Narcís, Sant Daniel i Sant Lluís), a la cara nord; i els forts del Condestable i de la reina Anna a les Pedreres.

Després de la Pau dels Pirineus (1659), però, el nord-est català, i Girona en particular, esdevingueren l'escenari reiterat de la pugna bèl·lica entre Àustries i Borbons. Girona, doncs, serà periòdicament assetjada –els anys 1675, 1684 i 1694–, i entre 1694-98 la ciutat –com és sabut– romandrà en mans dels francesos²². En conseqüència, la fortificació i militarització de la ciutat tampoc no es deturà. Pels volts del 1675 es bastiren més baluards al sector del Mercadal (anomenats del Governador, la Santa Creu i Figuerola); es construïren (a expenses de la ciutat i el capítol catedralici) els reductes del Calvari, i el convent d'agustins fou parcialment reconvertit en caserna. Uns deu anys després calgué reforçar les muralles, ampliar la caserna del convent de Sant Agustí i construir (el 1690) la dita dels Alemanys. En plena guerra de Successió (1708), el sistema de defensa de la ciutat es completà amb l'aixecament del fort dels Caputxins a les Pedreres²³.

En d'altres paraules: una autèntica i gairebé frenètica activitat bel·lico-constructora, sobre la qual, però, restem encara força mal informats. Per no saber, no sabem ni el nom de l'arquitecte o enginyer del castell de Montjuïc; però allò que caldria conèixer amb precisió fóra, en realitat, l'impacte de tot plegat en la ciutat: en les finances municipals, l'activitat econòmica i, sobretot, la població (previsiblement mobilitzada per dur a terme els treballs de fortificació).

²² Emilio GRAHIT, "El sitio de Gerona en 1675", *Revista de Gerona*, t. XVI (1892), pp. 289-293; Id., "El sitio de Gerona en 1684. Estudio histórico", *Revista de Gerona*, t. XVII (1883), pp. 15 i ss.; Id., "El sitio de Gerona en 1694", *Revista de Gerona*, t. XVIII (1894), pp. 23 i ss.; Enrique Claudio GIRBAL, *El sitio de Gerona en 1684*, Girona, V. Dorca, 2a. ed., 1882; Jaime VICENS VIVES, "Gerona después de la Paz de Ryswick (1698)", *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, vol. II (1947), pp. 5-49; Antonio ESPINO, *Catalunya durante el reinado de Carlos II. Política y guerra en la frontera catalana, 1679-1697*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 1999, p. 301 (Girona com a baluard de Barcelona).

²³ Joaquín PLA CARGOL, *Plazas fuertes y castillos en tierras gerundenses*, Girona-Madrid, Dalmau Carles, 2a. ed., 1953; Josep M. MADURELL MARIMON, "Las obras de las murallas de Gerona (1362-1685). Notas documentales para su historia", *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, t. XVII (1964-65), pp. 331-372; Carlos DÍAZ CAPMANY i Fernando TORRES, *Historia de las fortificaciones y alojamientos militares de Girona*, Saragossa, Instituto "Fernando el Católico", 1998.

UN SET-CENTS SENSE ARRENCADA... INDUSTRIAL

A començaments del segle XVIII, la Guerra de Successió (una perllongació de les disputes entre Àustries i Borbons) reblava el clau. Amb la victòria borbònica Girona va perdre (com altres ciutats catalanes) la seva universitat i el seu municipi tradicional, fundat en la insaculació de càrrecs i la participació dels estaments “menors” o “populars” (mestres gremials, mercaders). El govern local, d'ençà d'aleshores, fou monopolitzat per una oligarquia de regidors vitalicis (cavallers i ciutadans honrats, sobretot) que comptaven amb el vistiplau del corregidor borbònic. Els gironins, a més, hagueren de suportar (com la resta del país) el cadastre, és a dir, la redoblada fiscalitat de la nova monarquia²⁴.

Com és sabut, la industrialització catalana del Set-cents no va arrelar pas a la ciutat de Girona. Tal com s'exclamava l'any 1785 l'il·lustrat gironí Jaume Oliveres, promotor d'una *non nata* Societat Econòmica d'Amics del País, “*hay suma frialdad en los sujetos que deberían promover o adelantar la industria en esta ciudad...*” L'excepció, tardana i relativa, fou la fàbrica de l'Hospici (d'ençà 1783), una indústria assistencial, promoguda pel bisbe Tomàs de Lorenzana (1775-1796), i que ocupava, el 1790, unes 400 persones, les més, dones i canalla, i tant de dins com de fora de la institució, “*que trabajan lana... cáñamo y lino... y algodón, que hilan y del que hacen medias, gorros y otros artefactos*”, segons explica el viatger Francisco de Zamora. Però la iniciativa més ambiciosa, la reial fàbrica tèxtil (cànem, lli, cotó) del mercader Francesc Boscà, tingué una vida efímera, tot i haver comptat amb una setantena de telers i haver donat feina a un miler de persones a començaments de la dècada del 1750. Altres temptatives ulteriors (als decennis de 1770 i 1780), secundades per la Junta de Comerç de Barcelona, tampoc no reeixiren pas. Força anys abans (1760) un memorial de la ciutat era ja prou pessimista, i certificava sense embuts –i en castellà– la davallada urbana: “*dicha ciudad, que en lo pasado era sin disputa la de mayor consideración después de la capital [Barcelona, i exclosa Perpinyà de la comparança] por el núme-*

²⁴ Emilio GRAHIT, “Gerona durante la Guerra de Sucesión”, *Revista de Gerona*, t. XVIII (1894), pp. 97 i ss., i t. XIX (1895), pp. 9 i ss.; Christophe ROUSSELY, “Une ville catalane après le décret de Nueva Planta: Gérone en 1721”, memòria de *maîtrise* inèdita, Universitat Toulouse-Le Mirail, 1995; Joan BOADAS, *Girona después de la guerra de Sucesión. Riquesa urbana i estructura social al primer quart del segle XVIII*, Girona, Institut d'Estudis Gironins, 1986; Joaquim NADAL I FARRE-RAS, *La introducción del catastro en Gerona*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1971.

ro de sus vezinos y por lo floreciente de su comercio, se halla hoy la más abatida, ahogada de deudas, sin vezinos y sin fábricas ni comercio”.

Ben entès, absència de fàbriques i de dinamisme econòmic no era pas sinònim exacte d’empobriment o de dificultats. És veritat que la Girona del Set-cents pot ser descrita com una ciutat d’eclesiàstics i rendistes de la terra que anaven fent la viu-viu sense posar-se gaires pedres al fetge²⁵. Però, tot i així, la població gironina –a desgrat del buit industrial– es multiplicà ben bé per dos: passà d’uns 4.000 a uns 8.000 habitants en menys de setanta anys, entre 1719 i 1787. Els habitatges intramurs hagueren de créixer verticalment, i als ravals i camins de la ciutat es multiplicaren les edificacions: Pedret, Pont Major, carrer de la Rutlla. La desaparició de la pesta i la reducció de la mortalitat epidèmica o catastròfica, degueren tenir força a veure amb aquesta notable desclosa demogràfica a Girona, igual que arreu. Però també, i per força, un conjunt d’activitats econòmiques potser “tradicionals” (sabaters, albadiners, sastres, passamaners, construcció) i “terciàries” (recordem la doble capitalitat gironina, eclesiàstica i corregimental), però que tampoc no haurien de ser menystingudes, i que pogueren sustentar, si més no, un creixement demogràfic, si no industrial, de signe inequívocament “modern”²⁶.

Ben entès, això no treu que la Girona del Set-cents fos menys “industrial” que no pas la de dos-cents o tres-cents anys abans. Vet ací, doncs, un dels trets distintius de l’evolució de la ciutat a l’època moderna. Entre 1500 i 1700 la fesomia i el teixit urbà de la ciutat de Girona canviaren substancialment: de ciutat manufacturera, feta d’obradors més o menys atrafegats, i habitada per una munió de paraires i teixidors, Girona esdevingué, a la segona meitat del segle XVII, plaça d’armes i periòdic camp de batalla i, en temps de calma, després de la Guerra de Successió, un dels baluards de l’Església i d’una aristrocràcia local feta d’hisendats de nova planta.

²⁵ Rosa CONGOST, “Els caràcters originals de la història rural catalana”, *Revista de Girona*, núm. 202 (2000), pp. 58-62, en particular pel comentari sobre “aquelles regions –com la de Girona– en les quals la història de la ciutat apareix clarament subordinada a la del camp [circumdant] (...) al camp es produeixen les rendes que permeten als hisendats portar una vida destacada a les ciutats”. Vegeu, a més, i de la mateixa autora, *Els propietaris i els altres*. La regió de Girona, 1768-1862, Vic, Eumo, 1990.

²⁶ Aquest és l’atínat enfocament de Joaquim M. PUIGVERT I SOLÀ, “Una ciutat sense ‘arrendada industrial’”, dins VV. AA., *Història de Girona*, fasc. núm. 7, “El segle XVIII”, Girona, ADAC, 1996, pp. 221-226.